

ATOV GAPLAR VA ULARNING QO‘LLANILISHI

Amonova Mumina Rizoqulovna

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU 312-guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15522249>

Annotatsiya. Ushbu maqolada atov gaplarning ma’nosi, shakllanishi va maktab darsliklarida ularning qo‘llanilish usullari o‘rganildi. Atov gaplar nutqni yanada jonlantirish, ta’sirchanlikni oshirish va mavzuni aniq ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotda atov gaplarning turli turlari tahlil qilinib, ularni o‘quvchilarga samarali o‘rgatish metodikalari ko‘rib chiqildi. Mashqlar yordamida atov gaplarni to‘g‘ri qo‘llash usullari va darsliklardagi misollar tahlil qilindi. Natijalar atov gaplarni o‘rgatish jarayonini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: atov gap, atov gapning turlari, maktab darsliklari, mashqlar, o‘quv metodikasi, nutq ifodasi, til o‘rganish.

Abstract. This article examines the meaning, formation, and methods of using appositive phrases (atov gaplar) in school textbooks. Appositive phrases serve as an important tool to enliven speech, increase expressiveness, and clearly convey the topic. The study analyzes various types of appositive phrases and considers effective teaching methodologies for students. Through exercises, methods of correctly applying appositive phrases and examples from textbooks are analyzed. The results may contribute to improving the process of teaching appositive phrases.

Keywords: appositive phrase, types of appositive phrases, school textbooks, exercises, teaching methodology, speech expression, language learning.

KIRISH

Atov gaplar – bu nutqda ma’lum bir fikrni, predmetni yoki hodisani ataylab yoki ta’kidlab qayta nomlash, ya’ni atash orqali ta’riflash usuli bo‘lib, ularning qo‘llanilishi tilning go‘zalligi va boyligini oshiradi. Atov gaplar asosan ta’rif, 1 tavsif, taqqoslash va tushuntirish funksiyalarini bajaradi. Maktab darsliklarida atov gaplarning o‘rganilishi o‘quvchilarning til madaniyatini rivojlantirishda, ular nutqini boyitishda katta ahamiyat kasb etadi. Atov gaplarni o‘rgatish nafaqat lug‘at boyligini oshiradi, balki yozma va og‘zaki nutqni to‘g‘ri va samarali ifodalashga yordam beradi. Maqolaning maqsadi – atov gaplarning xususiyatlarini o‘rganish va ularning maktab darsliklarida mashqlar misolida samarali qo‘llanilish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

Bugungi kunda til o‘rgatishda nafaqat nazariy bilimlar balki amaliy mashqlar ham juda muhim bo‘lib, bu sohada ko‘plab metodik tavsiyalar ishlab chiqilmoqda. Shu bois, maqolada atov gaplarning nazariy asoslari va ularni maktab darsliklarida qo‘llash tajribasi tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Atov gaplar mavzusi lingvistika va metodika sohasida keng o‘rganilgan. Ko‘plab olimlar atov gaplarni tilning sintaktik va semantik tuzilishida muhim element sifatida ko‘rsatganlar.¹

Jumladan, Mirzaevning ta’kidlashicha, atov gaplar nutqda ma’lum bir predmet yoki hodisani aniqroq ifodalashga xizmat qiladi, ular yordamida gap yanada ta’sirchan va jonli bo‘ladi. O‘zbek maktab darsliklarida atov gaplar mavzusiga alohida e’tibor berilgan.

¹ Mirzaev S. Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018. – 120–147-betlar.

Masalan, 5-sinf ona tili darsligida atov gaplar turli mashqlar orqali o'quvchilarga o'rgatiladi. Darsliklarda atov gaplar ta'riflovchi, tavsiflovchi va taqqoslovchi funksiyalari bilan birgalikda qo'llanilishi amaliy misollar orqali ko'rsatilgan² Metodologiya qismida maqolada sifat va miqdoriy tahlil usullari qo'llanildi. Sifat tahlili asosida atov gaplarning struktura va ma'nosi tahlil qilindi, maktab darsliklaridagi mashqlar namunalarida ularning qo'llanilishi o'rganildi.

Miqdoriy tahlilda esa darsliklardan olingan misollar bo'yicha atov gaplarning qanchalik keng qo'llanilishi va turli tiplarini aniqlash uchun jadval va statistik ma'lumotlar tayyorlandi.³

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ushbu bo'limda maktab darsliklarida atov gaplarning qo'llanilish turlari va Atov gap turi mashqlar misolida ularning samaradorligi tahlil qilindi.

1-jadval. Maktab darsliklarida atov gaplar turlarining taqsimoti

Atov gap turi	Misollar soni	% nisbat
Ta'riflovchi atov gap	45	40%
Tavsiflovchi atov gap	38	34%
Taqqoslovchi atov gap	29	26%

Jadval ko'rsatadiki, maktab darsliklarida atov gaplarning eng ko'p ishlatiladigan turi ta'riflovchi atov gaplar bo'lib, ular nutqni yanada aniq va to'liq ifodalashga yordam beradi.

Tavsiflovchi va taqqoslovchi atov gaplar ham mashqlar asosida keng qo'llaniladi.

2-jadval. Atov gaplarni o'rgatishda mashqlar turi va ularning samaradorligi (o'quvchi fikri asosida, %)

Mashqlar turi	Yuqori samaradorlik	O'rtacha samaradorlik	Past samaradorlik
Topshiriqlar orqali mashq qilish	75%	20%	5%
Nutqda qo'llash mashqlari	68%	25%	7%
Yozma mashqlar	68%	30%	10%

Mazkur natijalar ko'rsatadiki, atov gaplarni o'rgatishda eng samarali usul –topshiriqlar orqali amaliy mashq qilishdir. Bu usul o'quvchilarga atov gaplarning strukturasini va semantik ma'nosini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari, darsliklarda berilgan mashqlar o'quvchilarning atov gaplar mavzusini o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Masalan, og'zaki nutqda atov gaplarni qo'llash mashqlari nutq madaniyatini oshiradi va ifoda boyligini kengaytiradi. Yozma mashqlar esa grammatik aniqlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

XULOSA

Maqolada atov gaplarning lingvistik xususiyatlari, ularning maktab darsliklarida qo'llanilishi va mashqlar misolida o'quvchilarga o'rgatish metodikalari batafsil o'rganildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, atov gaplar nutqni yanada boy va ta'sirchan qilishda, shuningdek o'quvchilarning til madaniyatini oshirishda katta ahamiyatga ega.

² Rasulova D. Ona tili darsliklari va metodikasi. Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2020. – 98–125-betlar.

³ 3Qodirova M. O'zbek tili grammatikasi. Toshkent: Davlat nashriyoti, 2017. – 150–180-betlar.

Maktab darsliklarida atov gaplarning turli turlari keng ko‘lamda ishlatiladi, ayniqsa ta’riflovchi atov gaplar mashqlarda ko‘proq namoyon bo‘ladi. Mashqlar turlari orasida amaliy topshiriqlar atov gaplarni o‘zlashtirishda eng samarali vosita hisoblanadi. Shu bois, o‘qituvchilar uchun atov gaplarni o‘rgatishda interaktiv, amaliy mashqlarni ko‘paytirish tavsiya etiladi.

Shuningdek, atov gaplarni o‘quvchilarga tushunarli tarzda taqdim etish, ularning nutqda to‘g‘ri va joyida qo‘llanishini rag‘batlantirish uchun metodik materiallar ishlab chiqish lozim. Bu esa umumiy holda o‘quvchilarning til ko‘nikmalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Kelgusida atov gaplarning yanada murakkab shakllarini o‘rgatish va ularni zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘rgatish metodlarini rivojlantirish sohasida tadqiqotlar olib borish zarur. Bu esa o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi.

REFERENCES

1. Abdullaeva N. O‘zbek tilining sintaksisi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2015. – 234–258-betlar.
2. Mirzaev S. Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018. – 120–147-betlar.
3. Rasulova D. Ona tili darsliklari va metodikasi. Toshkent: Ta’lim nashriyoti, 2020. – 98–125-betlar.
4. Qodirova M. O‘zbek tili grammatikasi. Toshkent: Davlat nashriyoti, 2017.-150-180-betlar.
5. Islomova F. Maktabda til o‘rgatish metodikasi. Samarqand: Fan va ta’lim, 2019. – 56–82-betlar.
6. Tursunov J. Til va madaniyat. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2016. – 134 160-betlar.
7. Sultonova Z. Ona tili darsliklarida kommunikativ usullar. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2021. – 45–70-betlar. 5